

BESKID WYSPOWY

I. LITERATURA

1. Mapy:

- skala 1: 50 000, wydana przez Compass
- skala 1 : 75 000, wydana przez PPWK, z licznymi błędami w nazewnictwie, za to czytelna
- skala 1 : 75 000, wydana przez Wojskowe Zakłady Kartograficzne; dokładna i posiadająca niewiele błędów, ale bardzo źle rozwiązana graficznie (szczyty trudno się zauważyć, nie można odróżnić dróg głównych od podrzędnych, stacje kolejowe są b. niewyraźnie zaznaczone).
- skala 1 : 125 000, góry są bardzo wyraźne, szczegółów wprawdzie dużo mniej - ale tyle właśnie ile potrzeba wiedzieć do egzaminów.

2. Przewodniki:

- Dariusz Gacek – „Beskid Wyspowy” – wyd. Rewasz
- II tom W. Krygowskiego „Beskidy”
- Andrzej Matuszczyk - „Beskid Wyspowy” – wyd. Rewasz
- bardzo dobra (w zasadzie najlepiej opisuje Beskid Wyspowy) książeczka: „Limanowa i okolice” Jan Wielek.

II. WIADOMOŚCI OGÓLNE

1. Granice turystyczne:

Od Jordanowa w górę Skawą do miejscowości Skawa, tam granica wzdłuż linii kolejowej przekracza wododział Skawy i Raby i schodzi do Chabówki. Z Chabówki w dół Raby do Mszany Dolnej, skąd w górę Mszanki do przeł. Przysłop (która łączy Beskid Wyspowy z Górcami). Stamtąd wzdłuż Kamienicy do Zabrzeży i dalej w dół Dunajcem do Jeziora Czchowskiego. Stamtąd krótki odcinek w górę Łososiny, a potem w górę Białki do miejscowości Wojakowa. Dalej trudno wyznaczyć granicę geograficzną, więc za granicę turystyczną przyjmuje się linię wsi Wojakowa - Rajbrot - Żegocina - Nowe Rybie - Szyk - Jodłownik - Szczyrzyc - Bigorzówka - Czasław. Z Czasławia w górę Krzyworzeki do przełęczy Wierzbanowskiej (pomiędzy Wierzbanowską Górą a Cietniem) skąd krótki odcinek szosą na przeł. Wielkie Drogi (pomiędzy Wierzbanowską Górą a górą Szklarnia). Potem w dół Kasinką (lub Kasińczanką) i Rabą do miejscowości Lubień, a dalej w górę potokiem Krzeczowskim (lub Krzeczówka) do miejscowości Naprawa, skąd w dół Naprawką i potokiem Malejów do Jordanowa.

2. Z czym graniczy:

Od zachodu	z Beskidem Średnim i na niewielkim odcinku z Beskidem Żywieckim
Od południa	z Górcami i Beskidem Sądeckim
Od wschodu	z Pogórzem Rożnowskim
Od północy	z Pogórzem Wiśnickim

3. Kontrowersje

Istnieje odwieczny problem czy dane tereny należą do B. Wyspowego:

- masyw Zembalowej (poprowadzenie granicy potokiem Krzczonówką)
- Wierzbanowska Góra (poprowadzenie granicy przez przeł. Gruszowiec)
- masyw Cietnia
- pasmo Łopuszy

III. TOPOGRAFIA

1. Nazwy polan i hal:

- na szczycie Mogielicy - Hala Mogielica (Polana Stumogrowa)
- na północnym stoku Mogielicy (przy szlaku zielonym) - Hala Wiśniówka/ Wyśnikówka
- pod szczytem Krzystonowa (stoki południowe) - Polana Wały
- na Jasieniu - Polana Skalne
- na grzbiecie Kobylicy (w miejscu gdzie rozpoczyna się szlak czarny) - Polana Folwarczne
- na Ćwilinie - Hala Michurowa
- na Łopieniu - Hala Jaworze
- na Sałaszu - Polana Stoły

2. Szczyty powyżej 1000 m.n.p.m.

1. Mogielica 1171m n.p.m.
2. Ćwilin 1072m n.p.m.
3. Jasień 1052m n.p.m.
4. Kutrzyca 1051m n.p.m.
5. Modyń 1028m n.p.m.
6. Luboń Wielki 1022m n.p.m.
7. Śnieżnica 1006m n.p.m.

IV. HYDROGRAFIA

1. Główne rzeki:

Raba w części zachodniej oraz na wschodzie Dunajec z dużym dopływem Łososina. Trzeba jednak zwrócić uwagę na jeden szczegół; otóż niewielki obszar Beskidu Wyspowego w rejonie wsi Rajbrot leży w dorzeczu rzeki Uzwicy, która jest bezpośrednim dopływem Wisły a nad Rajbrotem na stokach Kobyły ma właśnie swe źródła.

2. Jeziora:

Z naturalnych zbiorników wodnych okresowe stawki:

- Żabie Oko - na zachodnim stoku Lubogoszczy w pobliżu szlaku czarnego
- Morskie Oko - na północno wschodnim stoku Lubogoszczy
- na północnym stoku Ogorzałej
- pod szczytem Łopienia (po północnej stronie)
- nad przełęczą Edwarda Rydz-Śmigłego przy szlaku zielonym na Mogielicę
- na grzbiecie pomiędzy Kamionną a Pasierbiecką Górą

Natomiast na Dunajcu mamy dwa sztuczne zaporowe jeziora

- większe Rożnowskie przegrodzone 49 m wysokości zaporą z 1943 roku (ciekawostkę stanowi fakt że była to jedyna większa inwestycja zrealizowana przez Niemców w okupowanej Polsce). Na zaporze znajduje się elektrownia, ale jezioro pełni także funkcje rekreacyjne.

- drugie jezioro Czchowskie pełni funkcję zbiornika wyrównawczego dla elektrowni Rożnowskiej, niemniej jego 16 m wysokości zapora ukończona w 1949 roku również może dostarczać energię elektryczną.

V. GEOLOGIA

1. Budowa geologiczna:

Większość obszaru Beskidu Wyspowego budują utwory płaszczowiny magurskiej. Jedynie w trzech oknach tektonicznych w rejonie Mszany Dolnej, Szczawy oraz Białowodzkiej Góry spod zerodowanej pokrywy płaszczowiny magurskiej wychodzą na powierzchnię utwory płaszczowiny przedmagurskiej. W okolicach Żegociny u czoła płaszczowiny magurskiej spod płaszczowiny śląskiej wychodzi płaszczowina podśląska (tzw. Strefa Żegociny)

2. Inwersja rzeźby:

Z przeszłością geologiczną Beskidu Wyspowego wiąże się zjawisko tzw. inwersji rzeźby, oznaczające w skrócie to, że tam gdzie kiedyś były grzbiety górskie mamy obecnie obniżenia i vice-versa. Jak do tego doszło: kilkanaście milionów lat temu obszar Beskidu Wyspowego stanowił wyniesiony płaskowyż nachylony nieco w kierunku północnym z którego wyrastały płaskie wzgórza – antykliny. Erozja (która intensywniej działa w miejscach wyniesionych) spowodowała niszczenie antyklin i żłobienie w ich miejscach dolin. Miejsca, gdzie znajdowały się dawniej doliny stały się grzbietami (nic się nie podniosło – jedynie dawne wyniesienia zostały „ścięte”).

Dlaczego erozja następowała szybciej na wierzchołkach gór?

- bo układ warstw skalnych był tu bardziej rozluźniony niż w synklinach

Dlaczego doszło do inwersji rzeźby?

- bo na wierzchu był gruby kompleks odpornych piaskowców magurskich, a pod nimi warstwy mniej odporne, głównie łupki. Gdy te piaskowce zostały przez erozję „przepiłowane”, a nastąpiło to szybciej w antyklinach, wtedy erozja posuwała się tam jeszcze szybciej, aż do stanu obecnego.

3. Źródła mineralne:

- Łącko - są to niezbadane jeszcze szczawy żelaziste
- Szczawa – Szczawa I, Szczawa II, Hanna, Krystyna, Dziedzilla - dostępne w Pijalni otwartej w 2010 roku. Źródła mineralne występują u ujścia potoku Głębień (czyli już w Gorcach). Są to szczawy wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowe. Butelkowana jest tu Szczawa Minerale oraz Gorczańska Krynica (która nie jest wodą mineralną, tylko stołową, ponieważ zawartość rozpuszczonych substancji mineralnych jest mniejsza niż 1000 mg/dm³). Do prawdziwych rzadkości w tym rejonie należą źródła wody siarczkowej, wypływające na prawym brzegu Głębieńca, ok. 1 km od centrum Szczawy.
- Rabka - solanki
 - wody dostępne w pijalni pochodzą ze Szczawy i z Krynicy (Jan)

4. Inne:

- skały pochodzenia wulkanicznego można spotkać w okolicy Żegociny
- złoża ropoponośne w okolicy Klęczan

VI. PRZYRODA

1. Rezerwaty:

- Białowodzka Góra - górną część porasta las bukowo-jodłowy, dolną grąd wschodniopolski. Przede wszystkim chroni się jednak zbiorowiska kserotermiczne (tzw. ciepłolubne), w których z cenniejszych gatunków występują:
 - lilia Złotogłów;
 - jarząb Brekinia - osiagający tu wschodnią granicę występowania
 - kilka gatunków storczykowatych;
- Śnieżnica - na północnych stokach Śnieżnicy, dolnoreglowy las jodłowo-bukowy
- Luboń Wielki - na południowym stoku Lubonia Wielkiego; rezerwat przyrody nieożywionej teren dużego osuwiska z charakterystycznymi elementami rzeźby osuwiskowej (z innymi mniejszymi osuwiskami w Beskidzie Wyspowym możemy się spotkać na południowym stoku Ćwilina i na północnym stoku Mogielicy)
- Kamionna - na północnych stokach Kamionnej, chroni się tu żyzną buczynę
- Kostrza - utworzony został dla ochrony dobrze zachowanego starodrzewu i stanowisk rzadkiej paproci - jęczynika zwyczajnego. W rezerwacie wyróżnia się dwa zespoły leśne: buczyna karpacka i jaworzyna górska (jaworzyna górska z miesięcznicą trwałą i jaworzyna górska z jęczynikiem zwyczajnym). Rosną tutaj liczące ok. 150 lat potężne buki. Z roślin chronionych występują: bluszcz pospolity, jęczynnik zwyczajny, kopytnik pospolity, lilia złotogłów, paprotka zwyczajna, pierwiosnek wyniosły, przytulia wonna. Z większych ssaków żyją tutaj: dzik, sarna, zając szarak.
- Mogielica - faunistyczny - ochrona głuszca i jego biotopu, a także innych rzadkich gatunków ptaków oraz siedlisk przyrodniczych i form skalnych występujących w szczytowej partii góry Mogielica. Mogielicę porastają głównie lasy bukowo-jodłowe, zaś w kompleksie szczytowym znajduje się naturalny płat górnoreglowej świerczyny.

2. Cenne przyrodniczo obszary nie podlegające ochronie rezerwatowej:

Góra Szkiełek - izolowane stanowisko brzozy ojcowskiej (*betula ojcoviensis*)

3. Atrakcje przyrody nieożywionej:

- **skałki:**
 - w rezerwacie Luboń Wielki;
 - 50 m długości i kilkunastometrowej wysokości grzebień skalny zwany Diablim Kamieniem w paśmie Cietnia nad Pomorzanami (nieopodal znajduje się kaplica św. Benedykta oraz pustelnia zamieszkiwana przez zakonnikę ze Szczyrzyca do 1997)
 - Zbójnicki Stół pod szczytem Mogielicy przy szlaku zielonym w stronę Dobrej
 - grupa skał zwana Zamczysko na Białowodzkiej Górze
 - Świnna Góra koło Kostrzy
 - Śnieżnica
 - Szczebel (grzęda skalna przy czarnym szlaku)
 - Grzyb Skalny w Bigorzówce
- **jaskinie:**
 - Jaskinia Zbójecka (pn stoki Łopienia) - dł.433m, deniwelacja 20m
 - Jaskinia Czarci Dół (pn stoki Łopienia) - dł.140m, deniwelacja 14m
 - Złotopieńska Dziura (pn stoki Łopienia) - dł 105m, deniwelacja 10m
 - Jaskinia Latających Kamieni (pn stoki Ćwilina) - dł 62m, deniwelacja 14m
 - Jaskinia Borkowskiego (pd stoki Lubonia Wlk) - dł 26m, deniwelacja 9m
 - Zimna Dziura (pn stoki Szczebla przy szlaku czarnym). 25 m długości. Nazwa od lodu, który przez cały rok utrzymuje się w niższych partiach groty;

- Wietrzna Studnia (pn stoki Łopienia)
- Jaskinia w Jaworzu
- Jaskinia w Modyni
- Jaskinia z Dwoma Otworami
- Podwójna Studnia
- **wodospady:**
 - Spad na kamienicy 2 m wysokości w pobliżu Szczawy-Białe

VII. TURYSTYKA

1. **Schroniska PTTK i ich historia:**

Schronisko PTTK na Luboniu Wielkim z 1931 wybudowane w stylu zakopiańskim przez oddział PTT z Rabki. Było jedynym schroniskiem w polskich Beskidach na wschód od Skawy, które przetrwało II wojnę światową.

2. **Inne obiekty noclegowe:**

- Ośrodek Rekolekcyjny pod Śnieżnicą – pod patronatem Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży
- Baza Szkoleniowo – Wypoczynkowa „Lubogoszcz” – na stokach Lubogoszcz nad Kasinką przy szlaku czarnym
- całoroczne PTSM: w Rozdzielu
- sezonowe PTSM: Dobra, Lubomierz, Mszana, Tymbark, Zalesie
- studencka baza namiotowa na polanie Wały pod Krzystonowem
- szalaś na polanie Skalne pod Jasieniem może pomieścić nawet kilkadziesiąt osób

3. **Ważniejsze szlaki:**

- a) czerwony - GSB na odcinku Jordanów - Rabka
- b) czerwony - MSB z Lubonia Wielkiego do Bielska-Białej - Straconki
- c) niebieski – Kacwin - Łopuszna - Gorce - Rabka Zaryte - Luboń Wielki - Jordanów - (*Beskid Średni*) - Kalwaria Zebrzydowska - Brzeźnica (na Pogórzu Wielickim)
- d) niebieski - Szczawa - Mogielica - Ćwilin - Śnieżnica - Ciecien - i dalej Beskid Średni i Pogórze Wielickie - Kraków Swoszowice
- e) niebieski - Tymbark - Kamionna - Bochnia
- f) niebieski - Wielki Rogacz (Beskid Sądecki) - Pieniny - Gorce do Kamienicy - Modyń - Limanowa - pasmo Łososińskie - Rożnów - i dalej przez pogórza do Tarnowa
- g) żółty z Lubonia Wielkiego do Rabki Zarytego i dalej na Stare Wierchy w Gorcach. W zejściu z Lubonia Wielkiego szlak ten prowadzi w atrakcyjnym terenie wśród skałek piaskowcowych, poprzez gołoborze i nosi na tym odcinku nazwę Perć Stanisława Dunin-Borkowskiego (działacza PTT z Rabki - inicjatora budowy schroniska na Luboniu Wlk)
- h) zielony: z Dobrej przez Mogielicę do Łukowicy noszący imię Leopolda Węgrzynowicza - urodzonego w Dobrej organizatora turystyki młodzieżowej.
- i) żółty „bez końca” wokół Miejskiej Góry nad Limanową

4. **Wyciągi:**

Laskowa, Lubomierz, Limanowa-ski (na Łysej Górze), Śnieżnica, Koninki

5. Wieże widokowe:

- Mogielica
- Miejska Góra
- Jaworz (na wschód od szczytu)
- Księża Góra

VIII. KOMUNIKACJA

1. Kolej:

Jordanów - Chabówka - Nowy Sącz = fragment Kolei Transwersalnej (Czadca - Husiatyn) z 1884, przy czym niektóre fragmenty odcinka Chabówka - Nowy Sącz ukończono dopiero w 1885. Obecnie pociągi kursują tylko do Rabki Zdrój, po czym zawracają do Chabówki i jadą dalej na Zakopane. Odcinek od Rabki do Nowego Sącza jest niezelektryfikowany i okazjonalnie odbywa się tam przejazd pociągu retro.

2. Drogi główne:

- Jordanów - Skomielna Biała - Mszana Dolna - Limanowa - Nowy Sącz. Fragment austriackiej szosy cesarskiej inaczej zwanej traktem podkarpackim z Białej przez Żywiec, Sucha, Jordanów, Limanową, Nowy Sącz, Jasło, Krosno, Sanok do Lwowa, dzisiejsza głowa krajowa nr 28
- fragment "zakopianki" - na odcinku Lubień - Skomielna Biała - Chabówka. Na przeł. pomiędzy Birtalową a Zbójecką Górą przecina ona GSB i znajduje się tam niebezpieczny zakręt zwany „zakrętem Łasaka”, od nazwiska trenera polskiej kadry kolarskiej w latach 70-tych, który zginął tam w wypadku samochodowym.
- Lubień - Mszana Dolna - Przełęcz Przysłop - Kamienica - Zabrzeż – N. Sącz
- Kasina - Przełęcz Wierzbanowska - Dobczyce - i dalej Wieliczka
- Kamienica - przeł. pod Ostrą (najwyższy punkt dostępny samochodem w B. Wyspowym) - Limanowa - przełęcz Widoma - (i dalej do Bochni)
- fragment szosy Brzesko - Nowy Sącz na odcinku Witowice Dolne – przeł. św. Justa – Tęgoborze

3. Ciekawostki:

W Łososinie Dolnej znajduje się lotnisko Aeroklubu Podhalańskiego.

IX. ZABYTKI

1. Jordanów

- neogotycki kościół pw św Trójcy, ratusz oraz sąd z pocz. XX w., proj. Jana Sas-Zubrzyckiego
- drewniane domy przy rynku z XVIII i XIX w.

2. Kasina Wielka

- drewniany kościół pw św. Marii Magdaleny z II połowy XVII w.
- cmentarz wojenny z okresu I Wojny Światowej

3. Wiśniowa

- drewniany kościół pw św Marcina z I połowy XVIII w.
- dawna drewniana synagoga (jedyne taki obiekt na terenie uprawnień!)

4. Raciechowice

- kościół drewniany pw św. Jakuba Starszego i św. Katarzyny z I połowy XVIII w.
- dwór drewniany i spichlerz z II połowy XVIII w.

5. Szczyrzyc
 - opactwo Cystersów (założenie - 1234r.) wraz z kościołem klasztornym w obecnym wyglądzie z I połowy XVII w., muzeum i zabudowaniami dawnego browaru.
6. Skrzydlina
 - kościół pw św. Mikołaja o murowanym prezbiterium oraz drewnianej nawie i wieży z II połowy XVI w., wewnątrz renesansowa płyta nagrobna Prokopa Pieniążka z 1587
 - dwór z II połowy XVIII w.
7. Jodłownik
 - kościół drewniany pw Narodzenia NMP z II połowy XVI w.
8. Dobra
 - kościół drewniany pw św Szymona i Judy Tadeusza z II połowy XVII w.
 - plebania z I połowy XIX w. mieszcząca Muzeum Parafialne
 - Willa Milkówka z Muzeum L. Węgrzynowicza
9. Szyk
 - kościół drewniany z I połowy XVI w.
10. Nowe Rybie
 - kościół z II połowy XIV w.
11. Tymbark
 - kościół pw Narodzenia NMP i plebania z I połowy XIX w.
12. Słopnice
 - kościół drewniany pw św Andrzeja z II połowy XVIII w - dwór z I połowy XIX w
 - dwór Bobrowskich z XIX w.
13. Łososina Górna
 - kościół drewniany pw Wszystkich Świętych z I połowy XVII w.
14. Limanowa
 - kościół z lat 1912-18 projektu Zdzisława Mączyńskiego z 65 m (najwyższą w Beskidach) wieżą, przykład poszukiwań stylu narodowego, wewnątrz Pieta z XIV w.
 - dwór Marsów z II połowy XIX w, mieszczący muzeum regionalne
 - cmentarz reprezentacyjny XI okręgu na Jabłońcu; kaplica grobowa Othmara Muhra
 - cmentarz na Golcowie
15. Pisarzowa
 - kościół drewniany pw św Jana Ewangelisty z II połowy XVIII w. - typ wielkopolski
16. Męcina
 - kościół drewniany pw Antoniego Opata z II połowy XVI w. – typ wielkopolski
17. Chomranice
 - kościół drewniany pw Imienia NMP i dzwonnica z II połowy XVII w. – typ wielkopolski
18. Przyszowa
 - dwór Żuków-Skoryszewskich w obecnym wyglądzie z II połowy XIX w.
19. Łukawica
 - kościół drewniany pw św. Andrzeja z II połowy XVII w. i wiek młodsza drewniana dzwonnica
20. Świdnik
 - dwór drewniany z II połowy XVIII w. z narożnymi alkierzami
21. Czarny Potok
 - kościół drewniany pw św Marcina z I połowy XVIII w.
22. Łącko
 - kościół pw św. Jana Chrzciciela z I połowy XVIII w., w nim kamienna chrzcielnica z 1493 r., dar króla Jana Olbrachta
23. Jazowsko
 - kościół pw Narodzenia NMP z I połowy XVIII w.

24. Podegrodzie
 - kościół z II połowy XIX w., w nim kaplica z I połowy XVII w.
25. Nowy Sącz – Chełmiec
 - kościół drewniany pw św Heleny z II połowy XVII w.
26. Tęgoborze
 - klasycystyczny pałac Stadnickich z I połowy XIX w.
27. Przeł. Św. Justa
 - kościół drewniany pw św. Justa z II połowy XVII w.
28. Tabaszowa
 - kościół drewniany pw św. Mikołaja z II połowy XVIII w.(wnętrze rokokowe)
29. Łososina Dolna
 - dwór eklektyczny początek XX w.
30. Ujanowice
 - kościół z I połowy XVI w.
31. Kamionka
 - kościół drewniany św. Katarzyny z II połowy XVII w.
32. Laskowa
 - dwór drewniany Michałowskich z zespołem dworskim z II połowy XVII w.,
z polichromowaną kaplicą
33. Żegocina
 - kościół z II połowy XIX w.
34. Rajbrot
 - kościół drewniany pw Narodzenia NMP z I połowy XVI w., z dzwonnica drewnianą z I połowy XIX w.
 - plebania z II połowy XVIII w.
 - drewniany spichlerz z XVIII/XIX
35. Wojakowa
 - kościół z lat 30. XX w., ale posiadający prezbiterium z II połowy XIV w.
36. Kamienica
 - klasycystyczny dwór Marszałkowicza i poczta z I połowy XIX w.
 - cmentarz z kaplicą Szalay'ów oraz nagrobkiem Jana Kantego Andrusikiewicza
37. Lubomierz
 - kościół drewniany z początku XX w.
38. Mszana Dolna
 - dwór Krasińskich z II połowy XIX w.
 - neogotycki kościół pw. św Michała Archanioła
 - w Mszanie Dolnej-Markach cmentarz żydowski z XIX w.
39. Rabka
 - kościół drewniany pw św Marii Magdaleny z I połowy XVII w. (obecnie Muzeum Regionalne)

X. SANKTUARIA MARYJNE

- Limanowa – MB Bolesna
- Pasierbiec – MB Pocieszenia
- Czarny Potok – MB Bolesnej
- Szczyrzyc

XI. MUZEA

1. Limanowa – Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej, mieszczące się w zabytkowym Dworze Marsów.
2. Szczyrzyc i Dobra - oddziały Tarnowskiego Muz. Diecezjalnego
3. Izby regionalne: Słopnice, Pisarzowa, Podegrodzie, Łącko
4. Szczawa – Muzeum I Pułku Strzelców Podhalańskich AK
5. Marcinkowice – Muzeum Historyczne „Legioniści w Marcinkowicach”
6. Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu

XII. HISTORIA

1. Pradzieje i średniowiecze:

Teren Beskidu Wyspowego był bardzo wcześnie zasiedlony przez człowieka. Świadczą o tym liczne grodziska których ślady mamy: na Babiej Górze nad Zabrzeżą, w Maszkowicach, Kadczy, Naszacowicach, Podegrodziu, Chełmcu, Marcinkowicach, na Łyżce i najlepiej zachowane - na Grodzisku w masywie Cietnia. Grodziska należały początkowo do prasłowiańskiej kultury łużyckiej, później zostały przejęte przez Celtów, potem stały się grodami Wiślan, a niektóre (Grodzisko, Chełmiec, Łyżka, Naszacowice) pozostały grodami za czasów pierwszych Piastów. Najważniejszym z nich był gród „zwany Sącz” w Naszacowicach, który do końca XI wieku pozostawał centrum władzy książęcej na Sądecku. Sama zresztą nazwa miejscowości powstała ze zniekształconego określenia Nasączowice - czyli wieś na miejscu gdzie znajdował się Sącz. Później siedzibą kasztelani sądeckiej stał się gród nad Podegrodziem. W 1273 r. księżna Kinga, żona Bolesława Wstydliviego lokowała obecny Stary Sącz i tam przeniosła się siedziba kasztelani. Stary Sącz szybko rozwijał się, gdyż zbiegały się w nim dwa szlaki handlowe z terenu Węgier: szlak wzdłuż Dunajca i szlak wzdłuż Popradu, a znaczenie miasta wzrosło jeszcze bardziej gdy w 1280 r. Kinga ufundowała tam klasztor Klarysek. Jednak w 1292 r. kasztelania sądecka została przeniesiona do lokowanego wtedy Nowego Sącza, który zdominował Stary Sącz dzięki lepszemu położeniu, to oprócz wspomnianych wcześniej szlaków handlowych, biegł przez Nowy Sącz także trakt w dolinę Kamienicy Nawojowskiej.

Drugim centrum akcji osiedleńczej był Szczyrzyc. W 1234 r. Teodor Cerdo z Ruszczy ufundował klasztor Cystersów w Ludźmierzu. Zakonnicy jednak nie wytrzymali w dzikim terenie ówczesnego Podhala i w roku 1243 r. przenieśli się do Szczyrzyca.

Bardzo starą historię mają także północno wschodnie krańce Beskidu Wyspowego. Za czasów Bolesława Chrobrego ziemie te chrystianizowało czworo misjonarzy, towarzyszy św. Wojciecha. Założyli oni 4 pustelnie w których mieszkali; św. Just - w Tęgoborzy; św. Katarzyna - w Kamionce Małej; św. Andrzej Świerad - w pobliskim Tropiu na Pogórzu Rożnowskim i św. Urban w Iwkowej. Do tamtych czasów nawiązują takie nazwy jak osada św. Justa i przełęcz św. Justa oraz przeł. Widoma i Ujanowice (pierwotnie nazwa Wianowice). Legenda głosi bowiem, że św. Urban ochrzcił ślepą córkę pogańskiego wodza, co przywróciło jej wzrok, a uradowany ojciec podarował jej jedną z wiosek jako wiano.

W średniowieczu i później do czasów rozbiorów ziemie Beskidu Wyspowego były bardzo rozdrobnione (w przeciwieństwie do np. terenów Żywiecczyny).

- a) wsie w zlewni Mszanki wchodziły w skład Klucza Wielkopolskiego, który w 1607 r. wyodrębniony został ze starostwa nowotarskiego i był szlachecką własnością Lubomirskich a następnie Wodzickich

- b) okolice Mszany Dolnej i Rabki były własnością królewską i stanowiły starostwo mszańskie
- c) okolice Dobrej - Klucz Dobrzański stanowiący kolejno własność Ratoldów, Pieniązków, Lubomirskich i Małachowskich
- d) okolice Tymbarku - Starostwo Tymbarskie
- e) okolice Szczyrzyca należały do Cystersów
- f) własnością Klarysek Starosądeckich były wsie w dolinie Kamienicy i Dunajca tworzące Klucz Łącki oraz wsie w dolinie Łososiny tworzące Klucz Strzeszycki
- g) okolice Limanowej tworzyły Klucz Limanowski będący własnością Słupskich, później Jordanów
- h) oraz wiele mniejszych posiadłości ziemskich.

Pamiętką tamtych czasów jest kamień graniczny na Śnieżnicy, oraz nazwy Słopnice Królewskie i Słopnice Szlacheckie odnoszące się do części wsi Słopnice położonych po obu stronach Słopniczanki.

2. Arianizm:

W XVI w. na ziemi limanowskiej popularność zaczął zdobywać arianizm. Jego propagatorami były rody Krzeszów z Męciny, Rogowskich z Rogów, Wierzbietów z Przyszowej i Rupniowskich z Rupniowa.

3. Potop szwedzki:

W czasie Potopu Szwedzkiego jednym z pierwszych miast, które wyzwoliło się spod władzy najeźdźców (13 XII 1655) był Nowy Sącz. Szwedzi postanowili spacyfikować miasto ale wysłany w tym celu oddział z Krakowa został w styczniu 1656 r. doszczętnie rozbity pod Mordarką.

4. Bunt chłopskie i zbójnictwo:

Bunt chłopskie:

- a) z 1654 r. pod wodzą Filipa Bolisęgi z Kasinki
- b) z 1687 r. pod wodzą Walentego Marszałka z Krzeczowa

Żaden zbójnik z Beskidu Wyspowego nie przeszedł do historii, niemniej warto wspomnieć że znany harnaś Józef Baczyński ze Skawicy został ujęty w Dobrej w 1736. r.

5. Kolonizacja józefińska:

Bezpośrednio po I rozbiórze kiedy to cesarz Józef II popierał tworzenie na terenie Galicji kolonii niemieckich osadników (tzw. kolonizacja Józefińska). Na omawianym terenie kolonie takie powstały w Strzeszycach, Stadłach oraz Gołkowicach leżących już na prawym brzegu Dunajca. Niemcy mieszkali w nich do 1945 r. i pozostała po nich charakterystyczna zabudowa najlepiej widoczna w Gołkowicach.

6. Rabacja galicyjska:

W 1846 r. w czasie rabacji galicyjskiej doszło do ostrych wystąpień chłopów w okolicach Limanowej i Mszany Dolnej.

7. Rozwój przemysłu:

XIX w. to gwałtowny rozwój przemysłu na omawianych terenach: powstają wtedy

- rafineria w Sowlinach
- wielki tartak w Dobrej
- papiernia w Kamienicy
- huta żelaza w Szczawie
- huta szkła w Lubomierzu – Rzekach

8. Pierwsza wojna światowa:

Pod koniec 1914 r. obszar Beskidu Wyspowego był terenem ciężkich walk w ramach tzw. operacji łapanowsko-limanowskiej. 2 XII oddziały 4 Armii austro-węgierskiej pod dowództwem gen. Josepha Rotha zaatakowały na linii Gdów - Łapanów - Limanowa 3 Armie rosyjską dowodzoną przez gen. Radko Dymitriewa. Początkowo sukcesy odnosiły wojska a.-w., w skład których wchodziły także Polskie Legiony Józefa Piłsudskiego. Rosjanie zostali zepchnięci w kierunku Nowego Sącza, a polscy ułani pod dowództwem rotmistrza Władysława Beliny-Prażmowskiego przeprawili się przez Dunajec. Ze względu na przewagę Rosjan, polski oddział musiał się jednak wycofać w okolice Limanowej, staczając w dniach 5-6 grudnia 1914 bitwy w Marcinkowicach i Pisarzowej. Rozpoczęły się ciężkie walki (8-11.XII) o strategiczne wzgórza nad Limanową (gen. Artur Arz) Golców, Jabłoniec, Kobyłę. I nagle 12 XII rano Rosjanie wycofali się 50 km na wschód. Stało się to pod wpływem ataków oddziałów 3 Armii austro-węgierskiej gen. Swetozana Borojevica na przełęcze karpackie w Beskidzie Niskim. Wprawdzie ataki te nie przyniosły większych sukcesów, jednak przstraszyły dowództwo rosyjskie, które bojąc się okrążenia wycofało swe oddziały na linię Białej Dunajcowej. W 1915 r., a więc niedługo po zakończeniu działań wojennych rozpoczęto budowę cmentarzy wojennych mających upamiętnić zwycięską bitwę. Cmentarze budowane pod kierunkiem wybitnych architektów, z których na terenie Beskidu Wyspowego najbardziej znanym był Gustaw Ludwig, i często nieźle wkomponowane w krajobraz istnieją do dziś i są pamiątką tamtych czasów (patrz „Śladami pierwszej wojny światowej między Rabą i Dunajcem” K. Garduła, L. Ogórek).

Pamiątką tamtych czasów jest także nazwa przełęczy Edwarda Rydza-Śmigłego. Na tej przełęczy bowiem legionieści pod wodzą mjr E. Rydza Śmigłego otoczyli w nocy i wzięli do niewoli cały zwiadowczy szwadron (tj. prawie 100 ludzi) kozacki. Było to 23 XI 1914, a więc w okresie bezpośrednio poprzedzającym operację łapanowsko-limanowską. W 1938 r. wydarzenia te upamiętniono istniejącym do dziś obeliskiem.

9. Druga wojna światowa:

- 4/5 IX walki w okolicach Kasiny Wielkiej i Skrzydlnej toczone przez 10 Brygadę Kawalerii Zmotoryzowanej, stanowiące jakby kontynuację walk pod Jordanowem (na Polanie Mogiła niedaleko czerwonego szlaku prowadzącego na Lubogoszcz pomnik pamięci żołnierzy 24 pułku ułanów z wieżą czołgu Vickers E)
- w czasie okupacji Beskidu Wyspowego był terenem aktywnej działalności partyzanckiej. Działy tu oddziały AK:
 - na północy (na pograniczu z Beskidem Średnim) były to oddziały zgrupowania partyzanckiego „Murawa”,
 - na południu (na granicy z Gorcami) oddziały I PSP pod dowództwem mjr Adama Stabrawy ps. „Borowy”, którego siedziba sztabu znajdowała się na pograniczu Górców i Beskidu Wyspowego i co 2 tygodnie była przenoszona do jednego z 3 miejsc: osiedle Szczawy - Białe, osiedle Polanki - pod Wielkim Wierchem i przysiółki pod szczytem Hali. W skład I PSP wchodziły 4 kompanie, z których na omawianym obszarze działały dwie:
 - w części zachodniej - II pod dowództwem kpt. Juliana Zapały „Lamparta” (w tym m.in. dość samodzielny oddział „Luboń Wielki” ppor. Jana Stachury ps. „Adama”)
 - w części wschodniej - IV pod dowództwem kpt. Wiktora Lacha „Wilka”.

Do najbardziej znanych akcji partyzanckich należała:

- a) powołanie w IV 1944 r. po wycofaniu niemieckich posterunków tzw. Republiki Raciechowickiej, która została zlikwidowana dopiero po ciężkich walkach w dniach 10-15. IX
- b) rozbrajanie Niemców wypoczywających w Rabce (Rabka była kurortem, gdzie odpoczywali żołnierze wycofanych z frontu jednostek)

- c) w XI 1944 r. tzw. Bitwa Kamienicka w dolinie Kamienicy, w której miało zginąć podobno prawie 500 Niemców
- d) wyzwolenie Szczawy 12-14 I 45.

W odwecie za akcje partyzantów okupant dokonywał licznych pacyfikacji wsi, których największe nasilenie miało miejsce w VIII i IX 1944 r. Spacyfikowane zostały wtedy m.in. Gruszowie (pomnik upamiętniający to wydarzenie), Porąbka, Skrzydlina i Dobra. Z kolei na terenie Starej Wsi miały miejsce masowe egzekucje Żydów Limanowskich.

10. Eksperyment sądecki:

W latach powojennych uchwała Rady Ministrów z 9 V 1958 r. o tzw. eksperymencie sądeckim, z inicjatywy miejscowego działacza spółowy Józefa Marka. Zdecydowano, iż na terenie ówczesnego powiatu nowosądeckiego nie będzie się rozwijać ciężkiego przemysłu, lecz region ten ma się utrzymywać z turystyki (stąd np. nowa szosa przez przełęcz między Cichoniem i Ostrą oraz przez przełęcz Przysłop), działalności uzdrowiskowej (stąd rozwój uzdrowisk w dolinie Popradu) oraz sadownictwa (stąd liczne sady, szczególnie w okolicach Łącka, Świdnika i Podegrodzia).

XIII. ETNOGRAFIA

1. Etnografia historyczna:

Teren Beskidu Wyspowego stanowił prawdziwą mozaikę grup etnograficznych.

- a) wsie w dol. potoku Krzeczowskiego zamieszkiwali Kliszczacy;
- b) rejon Mszany Dolnej aż po Lubomierz, Chyszówki i Kasinę Wielką na wschodzie zamieszkiwali Zagórzanie;
- c) na wschód od nich - w dolinie Kamienicy (a konkretnie w 5 wsiach: Szczawa, Kamienica, Zbludza, Zalesie i Zasadne w Gorcach) - zamieszkiwali tzw. Górale Biali;
- d) na północ od nich mieszkali Lachy; wśród których można było wyróżnić 3 podgrupy: Lachów Szczrzyckich, Lachów Limanowskich i Lachów Sądeckich;
- e) natomiast na północnych krańcach Beskidu Wyspowego (rejon Żegociny, Rajbrotu, Wojakowej) mieszkali Krakowiacy Zachodni.

2. Tradycje ludowe:

- a) w Łącku w maju odbywa się Święto Kwitnącej Jabłoni
- b) w Rogach w swym ogrodzie przy drodze prace wystawia ludowy rzeźbiarz Józef Lizoń

3. Inne:

Ciekawostkę etnograficzną może także stanowić fakt że w odległych czasach wieś Słopnice została zasiedlona przez jeńców tatarskich, a Zabrzeż - tureckich i podobno w obu tych miejscowościach spotyka się jeszcze obco brzmiące nazwiska.

XIV. CIEKAWE NAZWY

Zwraca na uwagę fakt, że większość nazw jest czysto polskich bardzo mało jest natomiast nazw wołoskich. Wiąże się to z bardzo wczesnym osadnictwem polskim na tych terenach, tak że przybyli tu w XV - XVI w. Wołosi natrafili na obszar już dość gęsto zasiedlony i nie wywarli istotnego wpływu na nazewnictwo terenowe.

Z nazw o ciekawej etymologii trzeba przytoczyć:

- a) Szczebel - od charakterystycznego schodkowatego kształtu góry (mniej prawdopodobnie od ryby strzebli i wtedy prawidłową pisownią góry byłoby „Strzebel”);

- b) Ciecień - od wyrazu ciąć i charakterystycznego wcięcia pomiędzy dwoma wierzchołkami góry;
- c) Śnieżnica - nazwa bardzo stara (od 1254 znana jako Śnieżna) - od bardzo długo utrzymującego się i z daleka widocznego śniegu w zapadliskach na północnych stokach;
- d) Łososina i Jazowsko - (od jaz czyli przegroda na rzece) wiążą się z połowami łososi, które wpływały z Bałtyku na tarło, aż do wybudowania zapór na Dunajcu;
- e) nazwą pochodzenia niemieckiego jest Tymbark - od Tannenberg - Jodłowa Góra
- f) Grunwald - od postawienia na szczycie w 1910 r. krzyża upamiętniającego 500-lecie bitwy grunwaldzkiej. Wcześniej szczyt zwał się Wsołowa.
- g) Pieninki Skrzydlańskie – wzgórza nazywane tak od leżącej pod nimi wsi Skrzydlna: Kaletówka, Worecznik, Dolna Góra, Ostra Góra. Nawiązująca do Pienin nazwa ma związek z ostrością rzeźby tych wzgórz. Ich wysokość to ok. 600m.

XV. SŁAWNE POSTACIE

- 1. Limanowa - ur. się Józef Beck, polityk i dyplomata, minister MSZ w międzywojennej Polsce, współpracownik Józefa Piłsudskiego
- ur. się Zygmunt Berling, generał WP, żołnierz Legionów Polskich, działacz partyjny, prezes Naczelnej Rady Polskiego Związku Łowieckiego
- 2. Tymbark - ur. się Franciszek Armiński, XIX -wieczny astronom, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, dyrektor obserwatorium w Warszawie, jego imieniem nazwano krater na Księżycu
- 3. Dobra - pod koniec XVIII właścicielem był Stanisław Małachowski, marszałek Sejmu Czteroletniego, który zniósł tu pańszczyznę i rozdał chłopom część ziemi
- Leopold Węgrzynowicz – urodził się w Tuchowie, wychowywał w Dobrej, tu też został pochowany; wybitny krajoznawca, metodyk, organizator krajoznawstwa wśród młodzieży; jego imię nosi zielony szlak z Dobrej
- 4. Słopnice - ur. się Jan Kanty Andrusikiewicz, przywódca Powstania Chochołowskiego, pochowany jest w Kamienicy
- 5. Podegrodzie - ur. się bł. Stanisław Papczyński, kapelan oddziałów polskich pod Wiedniem, założyciel zakonu OO. Marianów
- 6. Miskowice - legenda podaje, że pochodził stąd Zyndram z Maszkowic, dowódca wojsk polskich pod Grunwaldem. Nie ma jednak na razie dowodów na potwierdzenie tej tezy.
- 7. Czaśław - Odon Bujwid kupił tu część majątku ziemskiego i dwór. Słynny bakteriolog i esperantysta.
- Ludomił Rayski – urodzony w Czaśławiu generał brygady pilot inżynier Wojska Polskiego, dowódca lotnictwa w latach 1926–1939.

Z kręgu sztuki z terenu Beskidu Wyspowego wywodzili się:

- 8. Jalu Kurek, pisarz, autor takich powieści jak „Grypa szaleje w Naprawie”, „Woda wyżej”, „Janosik”, czy „Księga Tatr” - mieszkał w Naprawie
- 9. Jerzy Żuławski, poeta i dramaturg Młodej Polski - dzieciństwo spędził w Młynnem
- 10. Tytus Czyżewski, malarz i poeta dwudziestolecia międzywojennego - ur. się w Berdyczowie
- 11. Piotr Kwit (1929-2002) – ludowy artysta z Zalesia, na nowo odkrywany, talentem porównywany do Nikifora.

Z najnowszych czasów:

- 12. Bronisław Smoleń z Męciny jako jedyny w Polsce producent kijów hokejowych.

13. Justyna Kowalczyk polska biegaczka narciarska, mistrzyni olimpijska oraz mistrzostw świata, trzykrotna zdobywczyni Pucharu Świata w biegach narciarskich, mieszka w Kasinie Wielkiej

XVI. CIEKAWOSTKI

- w Łososinie Dolnej znajduje się lotnisko Aeroklubu Podhalańskiego.
- drewniany kościół z I połowy XVIII w z Łososiny Dolnej został przeniesiony do Sąddeckiego Parku Etnograficznego)
- w Świniarsku w 2003 roku spłonął drewniany kościół (dawny zbór ewangelicki ze Stadel). Został on odbudowany do swojej pierwotnej postaci w Sąddeckim Parku Etnograficznym.
- we wrześniu odbywa się Międzynarodowa Pielgrzymka Romów. Pielgrzymka zaczyna się w Łososinie Górnej, a kończy w Limanowej. Zobaczyć można tradycyjne romskie bryczki i powozy.
- w Tymbarku kręcono film „Duże zwierzę”, teledysk „Polowanie na wielbłąda” zespołu Myslowitz też został tu nagrany
- stacja kolejowa z XIX w. w Kasinie Wielkiej, była miejscem akcji kilku filmów m.in. Lista Schindlera, Boże Skrawki, Katyń
- na przeł. Gruszowiec znajduje się „Bar pod Cyckiem” (nazwa wzięła się podobno stąd, że za komuny barmanka ukrywała (we wskazanym w nazwie miejscu) butelkę gorzałki dla podróżnych w potrzebie (nie było tam wtedy legalnego wyszynku)

Aktualizacja:

Luty 2013

Tereska Zgłobica

Dominika Staniec

Katarzyna Górecka (kasiagorecka7@gmail.com)